

KITEKINTÉS

IMRE ANNA

ÁTMENETEK

1990, 1. szám

„...az értelmező antropológia alapvető hivatása nem az, hogy a legmélyebb kérdéseinkre válaszoljon, hanem az, hogy hozzáférhetővé tegye számunkra azokat a válaszokat, amelyeket más emberek ... adtak ezekre a kérdésekre, s így ezeket is belefoglalja az emberi megnyilatkozások bármikor felcsapható jegyzőkönyvébe...”

Többek közt ezzel a Clifford Geertzről vett, az olvasóhoz címzett idézettel indít az *Átmenetek* című, negyedévi, Romániában megjelenő folyóirat első száma, amely a télen jelent meg a csíkszeredai Kommunikációs Antropológiai

Munkacsoport (KAM) szerkesztésében. (A munkacsoportról bővebben a *BUKSZ* 1990 őszi számában olvashattunk Niedermüller Péter ismertető méltatásában.)

Az idézetet nem követi beköszöntő vagy programnyilatkozat, nem magyarázza bevezető írás a lap címét sem. Az olvasó így kénytelen az írásokból rekonstruálni a szerkesztők nem túlzottan leplezett szándékát: a folyóirat egyfajta átmenetet szeretne elősegíteni s dokumentálni egy új tudományos paradigma és társadalmi berendezkedés felé egyaránt. Az kulcsszó a párbeszéd, a kommunikáció ezen „átmenetek” során.

A folyóirat szerkesztési elveit bevallottan a folytonos párbeszédre, kapcsolattartásra törekvés határozza meg. Ma még némileg meglepő, ha egy tudományos igényű folyóirat nemcsak tanulmányokat, hanem műfajukat tekintve kevésbé tudományosnak ható írásokat is közöl, s különösen, ha nemcsak közölni, hanem „kommunikálni”, beszélgetni, vitatkozni is akar.

Az első szám sokat tesz e potenciális, többoldalú kommunikáció érdekében. Ismerteti a munkacsoportot, tevékenységi körét, és a kapcsolatteremtés igényét is megfogalmazza.

A bevezető, leghangsúlyosabb tanulmány Bíró A. Zoltáné a nemzetiségi intézményekről. Ehhez kötődik a többi írás is: Rostás Zoltán interjúja bukaresti kutatókkal az antropológiáról, Nicolae Gheorghe írása a cigányságról, az Oláh Sándor által közreadott oral history, Clifford Geertz társadalomkutatói arcképe, valamint Magyar Vincze Enikő, Bodó Julianna, Magyar Nándor és Gagyi József jegyzetei a forradalom utáni helyzetről, illetve a tudományos állítások érvényességéről.

A lap egésze jól azonosítható, egyfajta „másságot” felmutató álláspontot tükröz, amelynek végiggondolt, elméleti, módszertani, műfaji, valamint a kutatói és az értelmiségi szerepet egyaránt érintő következményeit következetesen érvényesíti. E „másságot” legtömörebben talán Gagyi József fogalmazza meg: „A hétköznapi szociális jelenségvilághoz hozzáférkőzni csakis a létező közösségekkel és egyénekekkel való közvetlen kommunikáción keresztül lehet. Esz szerint a tudós – végső soron – csakis egyazon életvilágon belül, az óslakókkal azonos relevanciaszintek és köznapi értetődések használata mellett juthat el a valóság tudományon belüli rekonstrukciójához...” A hétköznapi szociális jelenségvilághoz, a mindennapi élet mélyszerkezeteihez, a kisbetűs történelem élményanyagához való hozzáférkőzés egyedüli igazán elfogadható eszköze a közvetlen interakció. Leghívebb visszaadására pedig azok a műfajok alkalmasak, amelyek képesek a vizsgált közösségek és életvilágok jelentőségstruktúráit érzékeltetni, megszólaltatják a vizsgálat tárgyát, s a mindennapok történelmét a torzítás legcsekélyebb kockázatával próbálják bemutatni: a napló, az oral history, a jegyzetek, kerekasztalbeszélgetések és viták.

Ha viszont a tudósnak a legfontosabb eszköze a közvetlen interakció, „ki kell lépnie eddigi kényelmes magyarázó szerepéből és sokkal nehezebben játszható, felelősségteljesebb szerepkört kell betöltenie... A kultúrák, közösségek közti kapcsolatok száma napról napra nő. Ebben az egyre fokozódó kölcsönös egymásrautaltságban – amely végső soron igen sok feszültséggel, félremagyarázással terhes – az antropológusnak egy eddig nemlétező feladatkört

KITEKINTÉS

kell betöltenie: segítenie, ösztönöznie kell a kultúrák, közösségek együttélését hordozó kultúrák közti kapcsolatokat. Ez éppúgy érvényes a térben távoli kultúrák viszonyára, mint az egy kultúrán belüli közösségek közti viszonyokra". (*Új szerepben a társadalomkutató*, 44. o.)

A sikeres interakció másik követelménye, „az őslakókkal azonos relevanciaszintek és köznapi értetődések használata” még nehezebb, de elengedhetetlen kívánalom. A társadalomkutató szembe kell forduljon az antropológia hagyományos, univerzalisztikus szemléletével, amely a számára többnyire idegen kultúrát a saját előfeltevései megkérdőjelezhetetlenségének bizonyosságával elemzi. A magabiztos antropológus az általa vizsgált, többnyire idegen kultúrába idegenként, ám egy magasabb rendű kultúrához tartozó idegenként érkezik, aki ennél fogva adatgyűjtői, megfigyelői szerepkörét el nem hagyva írja le és interpretálja az általa fontosnak érzett társadalmi, kulturális jelenségeket. Ezek a leírások, értelmezések így végső soron legalább annyira a kutató saját kultúráját, annak előfeltevéseit tükrözik, mint a vizsgálat körébe vont másikat.

A kommunikatív antropológia ezzel szemben a hétköznapi valóság interszubjektív, kommunikatív úton felépített jellegének háttérfeltéveséből kiindulva a kommunikációt tekinti a tudományos vizsgálat egyik legfontosabb témájának és eszközünek a hétköznapi valóság megismerése során. Ez megköveteli a „résztvevői nézőpont” érvényesítését, a „mások”, az „őslakók” álláspontjának, relevanciaszintjeinek fokozott figyelembevételét.

Az „őslakókkal azonos relevanciaszintek, köznapi értetődések használata” ugyanakkor feltételezi a saját köznapi értetődések és relevanciaszintek zárójelbe tételét, az azoktól való – legalábbis időleges – elvonatkoztatást, megengedve, sőt megkövetelve az ezekre való visszakerdezést is. Az önreflexivitás következetes érvényesítése fellazítja az eddig használt tudományos nyelvet, műfaji kereteket, átfoglalja a kutatói szerepet, a tudomány és a társadalom alapkérdéseit illetően pedig új szemléletet körvonalaz.

Bíró A. Zoltánnak a nemzetiségi intézményekről szóló írása nyomán úgy tűnik, hogy a módszer szükségszerű következményei közül talán a Kelet-Európában hagyományos értelmiségi szerepről való lemondás a legfájdalmasabb. A nemzetiségi intézményekről így ír: „egyik közös jellemzőjük az, hogy értelmiségiek vagy értelmiségi beállítottságú személyek működtetik, és mindannyian felvállalták a nemzetiségmentés (megmaradás, megtartás) ideológiáját”. Bár az elemzés leszögezi, hogy ezt a megállapítást „nem értékelésként, hanem semleges tényként kívánja működtetni”, s talán akként is hatna, ha egy másik társadalom nemzetiségi intézményhálózata kapcsán tárná fel a totális képviseletre való törekvés, a distanciateremtés, a strukturális merevség, a funkcióhalmozás, a helyettesítő nyelvezet kialakításának tendenciáit, amelyek végső soron az elemzés szerint egy szűkebb társadalmi csoport (a humán értelmiség) érdekeit hivatottak érvényesíteni és legitimálni egy „nép”, egy diffronciálatlan társadalom- és kultúrafogalom alapján. Az adott közegben azonban tárgyilagos értelmezés helyett szinte csak provokatív, szentséggyalázó olvasata lehetséges. Ez az olvasat valószínűleg nem is áll távol a szerző és a csatlakozó hozzászólók szándékától: alapjaiban s létében kérdőjelezi meg

a romániai magyar humán értelmiség népben-nemzetben-helytállásban gondolkodó beállítottságát, mint ami a kelet-európai, teleologikus értelmiség felsőbbrendű, megkérdőjelezetlen értékeken alapuló öntudatát hordozza.

A KAM által képviselt s felmutatott „másság” ezáltal felér egy több fronton indított támadással, amely megkérdőjelezetlen fogalmak, értékek, módszerek, szerepek újragondolását, újradefiniálását szeretné kiprovokálni mind a tudományos, mind pedig a társadalmi élet közegeiben. A folyóirat ennek a még bizonytalan kimenetelű – de vitát, támadást, védekezést, kritikát és veszekedést egyaránt feltételező – újragondolási, újragondoltatási folyamatnak, átmenetnek kíván az egyik tudományos fórumává válni.